

K. MARX
F. ENGELS

VALITUT
TEOKSET

II
OSA

KAIKKIEN MAIDEN PROLETAARIT, LIITTYKÄÄ YHTEEN!

**NKP:n KARJALAN ALUEKOMITEAN PUOLUEHISTORIAN
INSTITUUTTI – NKP:n KK:n MARXISMIN-LENINISMIN
INSTITUUTIN FILIAALI**

KARJALAN ASNT:n VALTION KUSTANNUSLIIKE



K. MARX
F. ENGELS

VALITUT
TEOKSET
KAHDESSA OSASSA

*
II
OSA



PETROSKOI—1959

Käsillä oleva teos on toimitettu NKП:n KK:n Marxisin-leninisin instituutin vuonna 1955 julkaiseman К. Маркс—Ф. Энгельс, Избранные произведения (K. Marx—F. Engels, Valittuja Teoksia) -nimisen kaksiosaisen kokoelman 2. osan mukaisesti.

Lähdekirjallisuutta koskevat alaviitehuomautukset tarkoittavat venäjänkielisiä painoksia, mikäli toisin ei ole osoitettu.

Toimitus

K. MARX

GOTHAN OHJELMAN ARVOSTELUA

F. ENGELSIIN ESIPUHE¹

Tässä julkaistavan käsikirjoituksen — ohjelmanluonnosta koskevan arvostelun sekä Brackelle osoitetun lähetekirjeen — Marx lähetti v. 1875 vähää ennen Gothan yhdistymiskongressia² Brackelle pyytäen näyttämään sitä Geibille, Auerille, Bebelille ja Liebknechtille ja palauttamaan sitten takaisin. Koska Hallen puoluekongressi on asettanut päiväjärjestykseen keskustelun Gothan ohjelmasta, niin minusta tuntuu, että tekisin rikoksen, jos vielä kauemmin olisin saattamatta julkisuuteen tätä kyseistä keskustelua koskevaa tärkeää, ehkäpä tärkeintä asiakirjaa.

Mutta tällä käsikirjoituksella on vielä toinenkin, paljon laajakantoisempi merkitys. Siinä tulee ensimmäisen kerran selvästi ja varmasti esille Marxin suhtautuminen siihen suuntaan, jonka Lassalle otti alettuaan agitaatiotoimintansa, nimittäin sekä Lassallen taloudellisiin periaatteisiin että hänen taktiikkaansa.

Se säälimätön jyrkkyys, jolla tätä ohjelmanluonnosta tässä eritellään, se taipumattomuus, jolla tämän erittelyn tulokset esitetään ja luonnoksen viat paljastetaan, eivät nyt viidentoista

¹ Marxin „Gothan ohjelman arvostelua” Engels julkaisi 1891 Saksan sosialidemokratian opportunististen johtomiesten vastustuksesta huolimatta. Tässä osassa ss. 36—39 olevasta K. Kautskylle osoitetusta Engelsin kirjeestä selviää, että Engelsin täytyi myöntyä lieventämään eräitä purevimpia kohtia. Tässä julkaisussa alkuperäinen teksti on täydellisesti ennallistettu säilyneen käsikirjoituksen mukaan. *Toim.*

² Gothan kongressissa (22.—27. toukokuuta 1875) Saksan työväenjärjestöjen kaksi silloista yhdistymää — Liebknechtin ja Bebelin johtama Sosialidemokraattinen työväenpuolue (niin sanotut eisenachilaiset) ja Hasencleverin, Hasselmannin ja Tölcken johtama lassallelainen järjestö (Saksan yleinen työväenliitto) — yhtyivät yhtenäiseksi Saksan sosialistiseksi työväenpuolueeksi. *Toim.*

vuoden kuluttua voi enää ketään loukata. Varsinaisia lassallelaisia on enää vain ulkomailla yksinäisinä raunioina, ja Hallessa Gothan ohjelman hylkäsivät jopa sen laatijatkin peräti riittämättömänä¹.

Siitä huolimatta olen poistanut muutamia persoonakohtaisia purevia sanontoja ja arvostelmia sieltä, missä siitä ei ole ollut haittaa asialle, ja korvannut ne pisteillä. Marx itsekin olisi tehnyt samoin, jos hän olisi nyt julkaisemassa tätä käsikirjoitusta. Hänen paikoitellen purevat sanontansa johtuivat kahdesta seikasta. Ensiksikin Marx ja minä olimme kiintyneet saksalaiseen liikkeeseen läheisemmin kuin johonkin muuhun liikkeeseen; tässä ohjelmanluonnoksessa ilmenevän selvän taka-askeleen täytyi siis kiihdyttää meitä erikoisen kovasti. Toiseksi kävimme silloin, tuskin kaksi vuotta Internationalen Haagin-kongressin² jälkeen, mitä tuiminta taistelua Bakuninia ja hänen anarkistejaan vastaan, jotka tekivät meidät vastuunalaisiksi kaikesta, mitä Saksan työväenliikkeessä tapahtui; saimme siis odottaa, että meistä tekais-taan myös tämän ohjelman salaisia isiä. Nyt ei näitä näkökohtia ole, eivätkä siis puheenaolevat kohdatkaan ole enää välttämät-tömiä.

Painolaista johtuvista syistä on myös muutamat lauseet korvattu pisteillä. Kohdat, joissa minun on täytynyt valita lievämpi sanonta, on laitettu hakasulkeisiin. Muussa suhteessa julkaistaan käsikirjoitus sananmukaisesti.

F. Engels

Lontoo, tammikuun 6. pñä 1891

*Julkaistu 1891 aikakauslehdessä
„Neue Zeit“*

*Julkaistaan
aikakauslehden teksin mukaan
Suomennos saksasta*

¹ Hallessa pidetty Saksan sosialidemokraattien kongressi — sosialistilain kumoamisen jälkeen pidetty ensimmäinen kongressi — päätti lokakuun 16. pñä 1890 W. Liebknechtin, Gothan ohjelman johtavimman laatijan, ehdotuksesta valmistaa seuraavaan puoluekongressiin mennessä uuden ohjelmanluonnok-sen. Uusi ohjelma hyväksyttiin lokakuussa 1891 Erfurtin puoluekongressissa (Erfurtin ohjelma). *Toim.*

² Haagissa vuoden 1872 syyskuussa kokoontunut I Internationalen kongressi pidettiin bakunisteja vastaan käydyn taistelun merkeissä. Kongressin enemmistö asettui kannattamaan Marxin johtamaa Pääneuvostoa. Bakunin erotettiin Internationalalesta. *Toim.*

K. MARX

KIRJE BRACKELLE

Lontoo, 5. toukokuuta 1875

Hyvä Bracke!

Olkaa niin hyvä ja antakaa allaolevat yhdistymisohjelmaa koskevat arvostelevat reunahuomautukset, luettuanne ne, Geibille, Auerille, Bebelille ja Liebknechtille tarkasteltavaksi. Olen ylenmäärin kuormitettu työllä ja minun täytyy tehdä sitä jo paljonkin enemmän kuin mitä lääkäri sallii. Minulle ei sen vuoksi ollut suinkaan mikään „nautinto” kirjoittaa näin pitkää juttua. Se oli kuitenkin välttämätöntä, jotteivät puoluetoverit, joille tämä tiedoksianto on tarkoitettu, tulisi tulkitsemaan myöhemmin väärin tekojani, joihin puolestani olen pakotettu ryhtymään.— Sitten kun yhdistymiskongressi on pidetty, Engels ja minä tulemme näet julkaisemaan lyhyen ilmoituksen, jossa sanotaan, ettei meillä ole mitään osallisuutta mainittuun periaateohjelmaan emmekä ole missään tekemisissä sen kanssa.

Se on välttämätöntä, sillä ulkomailla on puolueen vihollisten huolellisesti vireillä pitämänä vallalla se käsitys — peräti väärä käsitys —, että me ohjaamme salaa täältä käsin niin sanotun Eisenachin puolueen toimintaa. Esimerkiksi äskettäin ilmestyneessä venäjänkielisessä kirjoitelmassa Bakunin ei tee minua vastuunalaiseksi ainoastaan kaikista tuon puolueen ohjelmista jne., vaan vieläpä joka askeleesta, minkä Liebknecht on ottanut siitä päivästä lähtien, kun hän on ollut yhteistoiminnassa Kansanpuolueen kanssa.

Sitä paitsi velvollisuuteni on, etten edes olemalla diplomaattisesti vaihi hyväksy ohjelmaa, joka vakaumukseni mukaan on peräti kelvoton ja puoluetta demoralisoiva.

Kaikkinainen todellisen liikkeen edistyminen on tärkeämpää kuin tusina ohjelmia. Jollei siis voitu mennä Eisenachin ohjelmaa *pitemmälle* — olosuhteet eivät sitä sallineet —, niin olisi pitänyt yksinkertaisesti sopia toiminnasta yhteistä vihollista vastaan. Laatimalla periaateohjelmia (sen sijaan että lykkätsiisiin asia ajankohtaan, jolloin sitä on valmisteltu pitempiäaikaisella yhteistoiminnalla) pystytetään koko maailman nähtäväksi merkkipääljuja, joiden mukaan tullaan mittaamaan puoluetoiminnan tasoa.

Lassallelaisten johtomiehet tulivat luoksemme, koska heitä pakottivat siihen olosuhteet. Jos heille alun pitäen olisi sanottu, ettei periaatteista ruveta tinkimään, niin heidän *olisi täytynyt* yhteistoiminnan vuoksi tyytyä toimintaohjelmaan tai organisaatio-suunnitelmaan. Sen sijaan sallitaan heidän tulla aseistettuina mandaatein ja heidän mandaattinsa tunnustetaan puolestaan sitoviksi, siis antaudutaan apua tarvitsevien armeille. Ja päälle päätteeksi he pitävät myös kongressinsa *ennen kompromissikongressia*, kun taasen oma puolueemme pitää kongressinsa *post festum*¹. Tahdottiin ilmeisesti välttää kaikkea arvostelua ja estää omaa puoluetta ajattelemasta. Tunnettua on, että työläiset ovat tyytyväisiä pelkän yhdistymisen vuoksi, mutta erehdytään, jos luullaan, ettei tämä hetkellinen menestys ole käynyt kalliiksi.

Tämä ohjelma on muuten kelvoton, vaikkei otettaisikaan lukuun sitä, että se julistaa pyhäksi lassallelaisten uskonkappaleen.

Lähetän Teille aivan lähiaikoina „Pääoman” ranskalaisen painoksen² loppuvihkot. Painatusta on pitkän aikaa viivästyttänyt Ranskan hallituksen kielto. Tällä viikolla tai ensi viikon alussa kirja on valmis. Oletteko saanut kuusi ensimmäistä viikkoa? Olkaa niin hyvä ja lähettäkää minulle Bernhard Beckerin osoite, sillä minun pitäisi lähettää hänellekin loppuvihkot.

„Volksstaatin” kirjakaupalla³ on omat tapansa. Niinpä esim. minulle ei ole tähän päivään mennessä suvaittu lähettää ainoatakaan kappaletta „Kölnin kommunistijutun” uusintapainoksesta.

Sydämellisin terveisin

Teidän *Karl Marx*

¹ *post festum* — juhlan jälkeen, ts. liian myöhään. *Toim.*

² „Pääoman” ensimmäisen osan ranskankielinen laitos, jonka Marx itse toimitti, ilmestyi vv. 1872—1875 erillisinä vihkoina Pariisissa. *Toim.*

³ Tarkoitetaan sosialidemokraattisen puolueen kustannusliikettä, joka toimi Leipzigissä puolueen pää-äänenkannattajan „Volksstaatin” („Kansanvaltion”) toimituksen yhteydessä (1869—1876). *Toim.*

K. MARX

REUNAHUOMAUTUKSIA SAKSAN
TYÖVÄENPUOLUEEN OHJELMAN
JOHDOSTA

I

1. „Työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde, ja koska hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta, niin koko työntulos kuuluu yhtäläisen oikeuden perusteella kaikille yhteiskunnan jäsenille.”

Pykälän ensimmäinen osa: „Työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde.”

Työ *ei ole* kaiken rikkauden lähde. Luonto on käyttöarvojen lähde (ja niistähän aineellinen rikkaus muodostuu!) yhtä suuressa määrässä kuin työkin, joka sinänsä on vain erään luonnonvoiman, ihmisen työvoiman, ilmenemistä. Tuon sanonnan löytää kaikista lasten aapiskirjoista, ja se pitää paikkansa, mikäli *oletaan*, että työ suoritetaan vastaavanlaisin esinein ja välinein. Sosialistisessa ohjelmassa ei kuitenkaan pitäisi sallia tuollaisia porvarillisia sanontoja, jotka eivät sano mitään niistä *ehdoista*, jotka yksin vain antavat niille ajatuksen. Ja sikäli kuin ihminen alusta pitäen suhtautuu omistajana luontoon, tuohon kaikkien työvälineiden ja -esineiden alkulähteeseen ja käsittelee sitä hänelle kuuluvana, sikäli hänen työnsä on oleva käyttöarvojen, siis myös rikkauden lähde. Porvareilla on varsin oleellisia syitä väittää, että työllä on *yliluonnollista luomisvoimaa*, koska juuri työn luonnonehdollisuudesta seuraa, että henkilön, jolla ei ole mitään muuta omaisuutta kuin työvoimansa, täytyy joka yhteiskunta- ja sivistysasteella olla muiden orjana, niiden orjana, joista on tullut työn aineellisten edellytysten haltijoita. Hän voi tehdä työtä vain heidän luvallaan, siis elää vain heidän luvallaan.

Mutta antakaamme tämän lauseen jäädä sellaiseksi eli oikeamminkin niin ontuvaksi kuin se on. Entä mikä pitäisi olla johtopäätöksenä? Ilmeisesti tämä:

„Koska työ on kaiken rikkauden lähde, niin ei myöskään kukaan yhteiskunnassa voi hankkia itselleen rikkautta muussa kuin työn tuotteen muodossa. Jollei siis joku tee työtä itse, niin hän elää toisten työstä ja hankkii myös sivistyksensä toisten työn kustannuksella.”

Sen sijaan sanakäänteellä „*ja koska*” liitetään edelliseen toinen lause, jotta voitaisiin tehdä johtopäätös toisesta eikä ensimmäisestä lauseesta.

Pykälän toinen osa: „Hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta.”

Ensimmäisen väitteen mukaan työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde, siis ilman työtä mikään yhteiskunta ei ole mahdollinen. Nyt saamme päinvastoin tietää, että mikään „hyödyllinen” työ ei ole mahdollista ilman yhteiskuntaa.

Voitaisiin yhtä hyvin sanoa, että vain yhteiskunnassa voi hyödytön ja jopa yhteiskunnalle vahingollinenkin työ muodostua elinkeinoksi ja että vain yhteiskunnassa voidaan elää joutilaana jne. jne.—voitaisiin sanalla sanoen kopioida Rousseau'n koko oppi.

Entä mitä on „hyödyllinen” työ? Sehän on vain työtä, joka tuottaa tavoitellun hyödyn. Villi-ihminen — ja ihminen oli ensin villi-ihminen lakattuaan olemasta apina —, joka tappaa kivellä eläimen, kerää hedelmiä jne., tekee „hyödyllistä” työtä.

Kolmanneksi. Loppupäätelmä: „Ja koska hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta, niin koko työntulos kuuluu yhtäläisen oikeuden perusteella kaikille yhteiskunnan jäsenille.”

Sepä johtopäätös! Jos hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta, niin koko työntulos kuuluu yhteiskunnalle ja yksityiselle työläiselle siitä tulee vain se, mitä ei tarvita työn „edellytyksen” — yhteiskunnan — ylläpitämiseen.

Tämän väitteen ovat itse asiassa aina esittäneet *kunkin kyseisen yhteiskuntajärjestyksen* puolustajat. Ensiksi tulevat hallituksen ja kaiken muun siihen iskostuneen vaatimukset, se kun on muka yhteiskunnallisen järjestyksen yhteiskunnallinen ylläpitoväline, sitten seuraavat yksityisomistuksen eri lajien vaatimukset, sillä yksityisomistuksen eri lajit ovat näet yhteiskunnan perustoja jne. Huomaatte, että tällaisia tyhjiä sanontoja voidaan väänellä ja käänellä aivan mielivaltaisesti.

Pykälän ensimmäisellä ja toisella osalla on jotakin järjellistä yhteyttä vain seuraavassa muodossa:

„Rikkauden ja kulttuurin lähteeksi työ tulee vain yhteiskunnallisena työnä” eli, mikä on samaa, „yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta”.

Tämä väite on eittämättömästi oikea, sillä vaikka yksinäistyö (olettaen, että siihen ovat olemassa aineelliset edellytykset) voi-kin luoda käyttöarvoja, niin se ei voi luoda enempää rikkautta kuin kulttuuriakaan.

Mutta yhtä eittämätön on toinenkin väite:

„Sitä mukaa kun työ kehittyy yhteiskunnallisena ja muuttuu siten rikkauten ja kulttuurin lähteeksi, sitä mukaa lisääntyy puute ja kurjuus työtätekevien keskuudessa, rikkaus ja kulttuuri työtätekemättömien keskuudessa.”

Tämä on ollut koko tähänastisen historian laki. Siis „työtä” ja „yhteiskuntaa” koskevien yleisten fraasien asemesta olisi pitänyt osoittaa selvästi, miten nykyisessä kapitalistisessa yhteiskunnassa on vihdoinkin luotu ne aineelliset ja muut edellytykset, jotka tekevät työläiset kykeneviksi poistamaan tuon yhteiskunnallisen kirouksen ja pakottavat heitä siihen.

Todellisuudessa kuitenkin koko tämä tyylliltään ja sisällöltään virheellinen pykälä on olemassa vain siksi, että voitaisiin kirjoittaa puolueen lippuun johtavaksi ohjelauseeksi Lassallen iskusanat „koko työntulos”. Tulen myöhemmin palaamaan näihin „työntuloksiin”, „tyhtäläisiin oikeuksiin” jne., koska sama asia toistuu uudelleen hieman toisessa muodossa.

2. „Nykyisessä yhteiskunnassa työnvälineet ovat kapitalistiluokan monopolina. Siitä johtuva työväenluokan riippuvaisuus on kaikenmuotoisen kurjuuden ja orjuutuksen syy.”

Tämä Internationalen säännöistä lainattu väite on tässä „parannetussa” muodossaan virheellinen.

Nykyisessä yhteiskunnassa työnvälineet ovat maanomistajien (maamonopoli on jopa pääomamonopolin perusta) ja kapitalistien monopolina. Internationalen sääntöjen vastaavassa kohdassa ei mainita enempää toista kuin toistakaan monopolistien luokkaa. Siinä puhutaan „työnvälineitä, ts. elämänlähteitä koskevasta monopolista”. Lisäys „elämänlähteitä” riittää osoittamaan, että maa on luettu työnvälineiden joukkoon.

Korjaus tehtiin siksi, että Lassalle — nyt yleisesti tunnetuista syistä — hyökkäsi *vain* kapitalistiluokkaa eikä maanomistajia vastaan. Englannissa kapitalisti ei useimmiten lainkaan omista sitä maata, jolla hänen tehtaansa sijaitsee.

3. „Työn vapauttaminen vaatii työnvälineiden korottamista yhteiskunnan yhteisomaisuudeksi ja koko työn kollektiivista säännöstelemistä sekä työntulosten oikeudenmukaista jakoa.”

„Työnvälineiden korottaminen yhteisomaisuudeksi” merkinnee kaiketi niiden „muuttamista yhteisomaisuudeksi”. Tämä vain noin ohimennen.

Mitä on „työntulos”? Työn tuote vaiko tämän arvo? Entä onko se viimeksi mainitussa tapauksessa tuotteen kokonaisarvo vai vain se arvon osa, minkä työ on lisännyt käytettyjen tuotannonvälineiden arvoon?

„Työntulos” on epämääräinen mielle, jonka Lassalle on asettanut tarkkojen taloustieteellisten käsitteiden tilalle.

Mitä on „oikeudenmukainen jako”?

Eivätkö porvarit väitä, että nykyinen jako on „oikeudenmukainen”? Ja eikö se nykyisen tuotantotavan perusteella todellakin ole ainoa „oikeudenmukainen” jakotapa? Oikeuskäsitteetk säännöstelevät taloudellisia suhteita, eivätköhän päinvastoin oikeussuhteet saa alkuaan taloudellisista suhteista? Ja eivätköhän sosialististenkin lahkokuntalaisten käsitykset „oikeudenmukaisesta” jaosta ole mitä erilaisimpia?

Ymmärtääksemme, mitä tässä tapauksessa on tarkoitettu sanonnalla „oikeudenmukainen jako”, meidän täytyy verrata ensimmäistä pykälää tähän pykälään. Jälkimmäinen edellyttää yhteiskuntaa, missä „työvälineet ovat yhteisomaisuutta ja koko työtä säännöstellään kollektiivisesti”, kun taasen ensimmäisestä pykälästä meille selviää, että „koko työntulos kuuluu yhtäläisen oikeuden perusteella kaikille yhteiskunnan jäsenille”.

„Kaikilleko yhteiskunnan jäsenille”? Työtekemättömillekin? Mutta missä silloin on „koko työntulos”? Vaiko vain yhteiskunnan työtekeville jäsenille? Mutta missä silloin on kaikkien yhteiskunnan jäsenten „yhtäläinen oikeus”?

Mutta „kaikki yhteiskunnan jäsenet” ja „yhtäläinen oikeus” ovatkin ilmeisesti vain fraaseja. Asian ydin on siinä, että tässä kommunistisessa yhteiskunnassa jokaisen työntekijän tulee saada Lassallen „koko työntulos”.

Jos otamme ensin „työntuloksen” työn tuotteen mielessä, niin kollektiivinen työntulos on *yhteiskunnallinen kokonaistuote*.

Siitä meidän tulee vähentää:

Ensiksikin se, mikä on välttämätöntä korvataksemme kulutetut tuotannonvälineet.

Toiseksi tuotannon laajentamiseen menevä lisäosa.

Kolmanneksi vara- eli vakuusvaranto onnettomuustapausten, luonnonmullistuksista aiheutuvien häiriöiden yms. varalta.

Nämä „koko työntuloksen” vähennykset ovat taloudellisesti välttämättömiä, ja niiden suuruus on määräytyvä olemassaolevien varojen ja voimien mukaisesti, osaksi todennäköisyyslaskelmien perusteella, mutta ne eivät ole millään tavoin kalkuloitavissa oikeudenmukaisuuden perusteella.

Jää jäljelle kokonaistuotteen toinen osa, se, mikä on tarkoitettu kulutettavaksi.

Mutta ennen kuin päästään individuaaliseen jakoon, tästä osasta vähennetään edelleen:

Ensiksikin tuotantoon kuulumattomat yleiset hallintokustannukset.

Tämä osa tulee alun alkaen hyvin huomattavasti supistumaan verrattuna nykyiseen yhteiskuntaan ja pienenee sitä mukaa kuin uusi yhteiskunta kehittyy.

Toiseksi osa, mikä on tarkoitettu yhteisesti tyydytettäviin, kuten koululaitoksen, terveydenhuollon tarpeisiin jne.

Tämä osa tulee alun alkaen hyvin huomattavasti suurenemaan verrattuna nykyiseen yhteiskuntaan ja kasvaa sitä mukaa kuin uusi yhteiskunta kehittyy.

Kolmanneksi varannot työkyvyttömiä ym. varten, sanalla sanoen se, mikä nykyisin kuuluu niin sanottuun julkiseen köyhäinhuoltoon.

Vasta nyt tulemme siihen „jakoon”, johon ohjelma — Lassallen vaikutuksesta — niin rajoittuneesti vain kiinnittääkin huomiota, nimittäin kulutushyödykkeiden siihen osaan, joka jaetaan tuottajakunnan eri yksilöiden kesken.

Tuo „koko työntulos” on hissun kissun muuttunut jo „osaseksi”, vaikkakin sen, minkä tuottaja menettää yksityishenkilönä, hän saa yhteiskunnan jäsenenä takaisin joko välittömästi tai välillisesti.

Niin kuin sanonta „koko työntulos” on osoittautunut kestävämmäksi, niin myös osoittautuu nyt kestävämmäksi yleensä sanonta „työntulos”.

Yhteistoiminnallisessa, tuotannonvälineiden yhteisomistukseen perustuvassa yhteiskunnassa tuottajat eivät vaihda tuotteitaan; niin ikään ei tuotteiksi muuttunut työ ilmene tällöin näiden tuotteiden arvona, eräänlaisena niille ominaisena aineellisena ominaisuutena, sillä nyt, päinvastoin kuin kapitalistisessa yhteiskunnassa, yksilön työ on yhteistyön ainesosana välittömästi eikä enää välillisesti. Sana „työntulos”, joka jo nyt on kelvoton kaksi-mielisyytensä takia, menettää näin ollen koko merkityksensä.

Emme käsittele tässä kommunistista yhteiskuntaa sellaisena, joka on jo *kehittynyt* omalla perustallaan, vaan päinvastoin sellaisena, joka on vasta *muodostunut* kapitalistisesta yhteiskunnasta ja jota siis joka suhteessa, niin taloudellisessa, siveellisessä kuin henkisessäkin suhteessa, rasittavat vielä syntymämerkkeinä sen vanhan yhteiskunnan viat, jonka kohdusta se syntyi. Tämän mukaisesti kukin yksityinen tuottaja saa yhteiskunnalta — näiden vähennysten jälkeen — takaisin täsmälleen niin paljon, kuin hän sille antaa. Se, minkä hän on sille antanut, muodostaa hänen yksilöllisen työosuutensa. Esimerkiksi yhteiskunnallinen työpäivä on yksilöiden työtuntien summa; kunkin tuottajan yksilöllinen työaika on hänen suorittamansa osa yhteiskunnallisesta työpäivästä, hänen osuutensa siihen. Hän saa yhteiskunnalta kuitenkin siitä, että hän on suorittanut niin ja niin paljon työtä (sen jälkeen kun hänen työstään on vähennetty yhteiskunnalliseen varantoon menevä osa), ja esittämällä tämän kuitenkin hän saa yhteiskunnan varastosta kulutushyödykkeitä aivan yhtä suuren työmäärän arvosta. Sen työmäärän, minkä hän on tiettyssä muodossa antanut yhteiskunnalle, hän saa takaisin toisessa muodossa.

Tässä vallitsee ilmeisesti se sama periaate, joka säännöstelee tavaravaihtoa, mikäli tämä vaihto on yhtä suurien arvojen vaihtoa. Sisältö ja muoto ovat muuttuneet, koska muuttuneissa olosuhteissa kukaan ei voi antaa muuta kuin omaa työtään ja koska toisaalta yksilöiden omistukseen ei voi siirtyä muuta kuin yksilöllisiä kulutushyödykkeitä. Mitä muuten tulee näiden viimeksi mainittujen jakoon tuottajayksilöiden kesken, niin siinä vallitsee sama periaate kuin vaihdettaessa tavaravastikkeita, nimittäin tietyssä muodossa esiintyvä työmäärä vaihdetaan toisessa muodossa esiintyvään yhtä suureen työmäärään.

Sen tähden *yhtäläinen oikeus* jää tällöin periaatteessa yhä vieläkin *porvarilliseksi oikeudeksi*, vaikkeivät periaate ja käytäntö enää olekaan ristiriidassa, kun sitä vastoin tavaravaihdossa vaihto on vastikkeellista vain *keskimääräisesti*, muttei kussakin yksityisessä tapauksessa.

Tästä edistymisestä huolimatta tuo *yhtäläinen oikeus* on vielä eräässä suhteessa porvarillisten puitteiden rajoittamaa. Tuottajien oikeudet ovat *suhteelliset* verrattuna heidän työsuorituksiinsa; yhtäläisyys on siinä, että mittaaminen tapahtuu käyttämällä *samaa mittapuuta* — työtä.

Mutta toinen henkilö on fyysillisesti tai henkisesti etevämpi kuin toinen ja suorittaa siis samassa ajassa enemmän työtä tai jaksaa työskennellä kauemmin kuin toinen; ja jotta työ voisi olla mittapuuna, täytyy se määritellä jatkuvuuden tai tehokkuuden mukaan, muutoin lakkaisi se olemasta mittapuu. Tämä *yhtäläinen oikeus* on erilaista oikeutta erilaisesta työstä. Se ei tunnusta mitään luokkaeroavaisuuksia, koska kukin on vain työläinen niin kuin toisetkin, mutta erilaisen yksilöllisen lahjakkuuden ja siis erilaisen toimintakyvynkin se tunnustaa vaihteliaasti luonnon antamiksi etuoikeuksiksi. *Siis sisällöltään se on kuten kaikki oikeus eriarvoisuus-oikeutta*. Luonnostaan oikeus voi olla vain saman mittapuun soveltamista, mutta eriarvoisiin yksilöihin (ja nämä eivät olisikaan erilaisia, jolleivät ne olisi eriarvoisia) voidaan soveltaa samaa mittapuuta vain mikäli heitä tarkastellaan samasta näkökulmasta, käsitellään vain yhdeltä *määrätyltä* puolelta, kuten esim. kyseisessä tapauksessa heitä tarkastellaan *vain työläisinä* näkemättä heissä mitään muuta, ottamatta huomioon mitään muuta. Edelleen: toinen työläinen on naimisissa, toinen ei ole, toisella on enemmän lapsia kuin toisella jne. Jos kumpikin suorittaa yhtä paljon työtä ja saa siis samanlaisen osan yhteiskunnallisesta kulutushyödykkeiden varannosta, niin todellisuudessa toinen saisi enemmän kuin toinen, olisi rikkaampi kuin toinen jne. Jotta vältettäisiin kaikkia tällaisia epäkohtia, oikeuden tulee olla erilaisen eikä yhtäläisen.

Mutta nämä epäkohdat ovat väistämättömiä kommunistisen yhteiskunnan ensimmäisessä vaiheessa, siis sellaisessa

kommunistisessa yhteiskunnassa, joka on vastikään pitkien synnytystuskien jälkeen syntynyt kapitalistisesta yhteiskunnasta. Oikeus ei voi koskaan olla yhteiskunnan taloudellista tilaa ja sen edellyttämää kulttuurikehitystä ylempänä.

Kommunistisen yhteiskunnan korkeammassa vaiheessa, sen jälkeen, kun on tullut loppu yksilön orjuuttavasta alistamisesta työnjakoon ja samalla myös henkisen ja ruumiillisen työn vastakohtaisuudesta; kun työ ei ole enää vain toimentulokeino, vaan siitä on tullut ensimmäinen elämäntarve; sen jälkeen kun rinnan yksilöiden kaikinpuolisen kehityksen kanssa ovat kasvaneet myös tuotantovoimat ja kun yhteiskunnallisen rikkauden kaikki lähteet pulppuavat täydellä voimalla — vasta silloin voidaan astua lopullisesti ahtaan porvarillisen oikeuspiirin ulkopuolelle ja yhteiskunta voi kirjoittaa lippuunsa: Jokainen kykynsä mukaan, jokaiselle tarpeittensa mukaan!

Olen näin laajalti käsitellyt toisaalta „koko työntulosta” sekä toisaalta „yhtäläistä oikeutta” ja „oikeudenmukaista jakoa” osoittaakseni, kuinka suuri rikos se on, kun toisaalta yritetään taas tyrkyttää puolueellemme dogmeina käsityksiä, joilla aikanaan oli tietty merkityksensä, mutta jotka nyt ovat muuttuneet vanhentuneiksi tyhjämpäiväisiksi sanoiksi, ja toisaalta halutaan demokraattien ja ranskalaisten sosialistien niin totunnaisilla ideologisilla oikeus- ym. loruilla vääristellä sitä realistista käsitystä, jota niin suurella vaivalla juurrutettiin puolueeseemme, mutta joka nyt on siihen juurtunut.

Kaiken sanotun lisäksi oli yleensä virheellistä pitää asian olemuksena niin sanottua *jakoa* ja panna siihen pääpaino.

Kulutushyödykkeiden jako on aina ollut vain seuraus itse tuotannon edellytysten jakautumisesta. Mutta tämä viimeksi mainittu jakautuminen muodostaa itse tuotantotavan luonteen. Kapitalistinen tuotantotapa esimerkiksi perustuu siihen, että tuotannon aineelliset edellytykset ovat kapitalististen pääomaisuuksien ja maaomaisuuksien muodossa työtätekemättömien käsissä, kun taas joukot ovat vain henkilökohtaisen tuotannon-edellytyksen, nimittäin työvoiman omistajia. Kun tuotannon ainekset ovat jaetut tällä tavoin, niin nykyinen kulutushyödykkeiden jako seuraa siitä itsestään. Mutta jos tuotannon aineelliset edellytykset ovat itse työläisten yhteisomaisuutta, niin seuraa siitä, että kulutushyödykkeiden jako on niin ikään eroava nykyisestä. Vulgääri sosialismi (ja sitä seuraten myös osa demokraateista) on omaksunut porvarillisten taloustieteilijäin tavan tarkastella ja käsitellä jakelua tuotantotavasta riippumattomana, jonka vuoksi sosialismi esitetään pääasiallisesti jakelukusymysten parissa askartelevaksi. Mutta miksi palattaisiin jälleen taaksepäin, kun todellinen asiointila on selvitetty jo aikoja sitten?

4. „Työn vapauttamisen tulee kuulua työväenluokalle, johonka nähden kaikki toiset luokat ovat *vain samaa taantumuksellista joukkoa.*”

Ensimmäinen osa virkkeestä on Internationalen sääntöjen alkusanoista, mutta sitä on „parannettu”. Niissä sanotaan: „Työväenluokan vapauttamisen täytyy olla työläisten oma asia”, mutta nyt sitä vastoin „työväenluokan” tulee vapauttaa — mitä? „Työ.” Ymmärtäköön tämän ken taitaa.

Sen sijaan seuraa ikään kuin vahingonkorvauksena anti-strofi — aito lassallelainen lause: „johonka (työväenluokkaan) nähden kaikki toiset luokat ovat *vain samaa taantumuksellista joukkoa.*”

Kommunistisessa manifestissa sanotaan: „Kaikista luokista, jotka nyt esiintyvät porvaristoa vastaan, vain proletariaatti on *todella vallankumouksellinen luokka.* Muut luokat sortuvat ja häviävät suurteollisuuden kehittyessä, proletariaatti on sen oma tuote.”¹

Porvaristo on käsitetty tässä — suurteollisuuden luoja — vallankumoukselliseksi luokaksi feodaaleihin ja keskiluokkiin nähden, jotka haluavat pitää kaikki vanhentuneiden tuotantotapojen luomat yhteiskunnalliset asemansa. Siis nämä luokat eivät ole *yhdessä porvariston* kanssa pelkästään samaa taantumuksellista joukkoa.

Toisaalta proletariaatti on vallankumouksellinen porvaristoon nähden, koska se suurteollisuuden maaperällä kasvaneena pyrkii hävittämään tuotannon kapitalistisen luonteen, jonka porvaristo yrittää ikuistaa. Mutta manifesti lisää, että „keskisäädyt... ovat vallankumouksellisia... silloin kun niiden edessä on siirtyminen proletariaattiin”.

Tältä kannalta katsoen on siis taaskin järjettömyyttä se, että keskiluokat yhdessä porvariston ja päälle päätteeksi feodaalien kanssa „ovat samaa taantumuksellista joukkoa” verrattuna työväenluokkaan.

Julistettiin kohan viime vaaleissa käsityöläisille, pienyrittäjille jne. sekä *talonpojille*: „Meihin nähden te olette yhdessä porvarien ja feodaalien kanssa vain samaa taantumuksellista joukkoa”?

Lassalle tiesi „Kommunistisen manifestin” ulkoa, niin kuin hänen uskolliset seuraajansa tietävät ulkoa hänen omat pyhät kirjoituksensa. Kun hän väärensi sitä niin karkeasti, hänen tarkoituksenaan oli vain kaunistella sitä liittoa, jonka hän teki absolutististen ja feodaalisten vastustajien kanssa porvaristoa vastaan.

¹ Ks. tämän julkaisun ensimmäistä osaa, s. 17. *Toim.*

Hänen ratki viisas mietelmänsä on sitä paitsi kinnattu yllä olevaan pykälään väen vängällä, ilman mitään yhteyttä tuohon Internationalen säännöistä otettuun „parannettuun” sitaattiin. Se on siis yksinkertaisesti hävyttömyyttä, vieläpä sellaista, joka ei suinkaan ole epämieluisista herra Bismarckista, sitä halpamaista nulikkamaisuutta, jota Berliinin Marat¹ osoittaa toimissaan.

5. „Työväenluokka toimii vapautuksensa hyväksi ennen kaikkea *nykyaikaisen kansallisen valtion puitteissa* ja tietoisena siitä, että välttämättömänä seurauksena sen pyrkimyksistä, mitkä ovat yhteisiä kaikkien sivistysmaiden työläisille, tulee olemaan kansojen internationaalinen veljeys.”

Päinvastoin kuin „Kommunistinen manifesti” ja koko aikaisempi sosialismi Lassalle tarkasteli työväenliikettä mitä ahtaimmalla kansalliselta näkökannalta. Häntä seurataan siinä, ja vieläpä Internationalen toiminnan jälkeen!

Itsestään selvää on, että voidakseen ylipäänsä taistella työväenluokan täytyy järjestyä kotimaassaan *luokkana* ja että kotimaa on välittömästi sen taisteluareena. Sikäli sen luokkataistelukin on kansallista, ei olemukseltaan, vaan „muodoltaan”, kuten „Kommunistisessa manifestissa” sanotaan. Mutta „nykyaikaisen kansallisen valtion” — esimerkiksi Saksan keisarikunnan — „puitteet” itsekkin ovat taloudellisessa mielessä maailmanmarkkinoiden „puitteissa” ja poliittisessa mielessä maailman valtiojärjestelmän „puitteissa”. Kuka tahansa liikemies tietää, että Saksan kauppa on samalla ulkomaankauppaa ja että herra Bismarckin suuruus onkin juuri hänen eräänlaisessa *kansainvälisessä* politiikassaan.

Entä millaiseksi Saksan työväenpuolue tyypistää internationalisminsa? Tunnustukseksi, että seurauksena sen pyrkimyksistä „tulee olemaan *kansojen internationaalinen veljeys*” — siis porvarilliselta Rauhan- ja vapaudenliitolta² lainatuksi fraasiksi, jonka pitäisi vastata työväenluokkien internationaalista veljeyttä niiden yhteisessä taistelussa vallassaolevia luokkia ja näiden hallituksia vastaan. Siis ei sanaakaan Saksan työväenluokan *kansainvälisistä tehtävistä!* Ja sen pitäisi näin saada yliveto omasta porvaristostaan, joka on jo liittoutunut sitä vastaan kaikkien maiden porvariston kanssa, ja herra Bismarckin kansainvälisestä salaliittopolitiikasta!

¹ Marx sanoo tässä ironisesti Berliinin Maratiksi nähtävästi Hasselmania, lassallelaisten pää-äänenkannattajan „Neuer Social-Demokratin” („Uuden Sosialidemokraatin”) päätoimittajaa. *Toim.*

² *Kansainvälinen rauhan- ja vapaudenliitto* — Genevessä 1867 perustettu porvarillisten demokraattien ja pasifistien järjestö. Ensimmäinen Internationale kävi Marxin vaatimuksesta ja hänen johdollaan päättäväisesti taistelua Liiton demagogisia tunnuksia vastaan, jotka harhauttivat proletariaattia pois luokkataistelusta. *Toim.*

Ohjelman internationalismi on todellakin vielä äärettömästi *alempitasoista* kuin vapaakaupan puolueen internationalismi. Tämäkin puolue väittää, että sen pyrkimysten seurauksena on oleva „kansojen internationaalinen veljeys”. Mutta se myös *tekee* jotakin kaupan kansainvälistyttämiseksi eikä suinkaan tyydy vain tajuamaan — että kaikki kansat käyvät kauppaa kotimaassaan.

Työväenluokan kansainvälinen toiminta ei riipu millään tavoin *Kansainvälisen Työväenliiton* olemassaolosta. Tuo liitto oli vain ensimmäinen yritys luoda tätä toimintaa varten keskuselin, yritys, joka antamansa herätteen ansiosta jätti pysyvän jäljen, joskin se *ensimmäisessä historiallisessa muodossaan* oli Pariisin Kommuunin kukistumisen jälkeen pitemmälti mahdoton.

Bismarckin „Norddeutsche” oli täysin oikeassa julistaessaan mestarinsa mieliksi, että Saksan työväenpuolue on uudessa ohjelmassaan luopunut internationalismista¹.

II

„Lähtien näistä periaatteista Saksan työväenpuolue pyrkii kaikkiin laillisiin keinoin aikaansaamaan *vapaan valtion* — ja — sosialistisen yhteiskunnan; lakkauttamaan palkkajärjestelmän *rautaisine palkkalakeineen* — ja — kaikenlaisen riiston; poistamaan kaiken sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden.”

„Vapaata” valtiota koskevaan kysymykseen palaan myöhemmin.

Saksan työväenpuolueen on siis tulevaisuudessa uskottava Lassallen „rautaiseen palkkalakiin”! Jottei tarvitsisi luopua siitä, mennään mielettömyyksiin puhumalla „palkkajärjestelmän (pitäisi sanoa „palkkatyöjärjestelmän”) lakkauttamisesta rautaisine palkkalakeineen”. Jos poistan palkkatyön, niin poistan luonnollisesti sen laitkin, olkoot ne sitten „rautaisia” tai pehmeitä kuin pesusieni. Mutta Lassallen taistelu palkkatyötä vastaan kohdistuu miltei yksinomaan tähän niin sanottuun lakiin. Jotta tulisi todistettua, että lassalalainen lahko on voittanut, „palkkajärjestelmä” on lakkautettava „rautaisine palkkalakeineen” eikä ilman niitä.

„Rautaisesta palkkalaista” on Lassallen omaa, kuten tiedetään, ainoastaan sana „rautainen”, minkä hän on lainannut Goethen „suurista ikuisista rautaisista laeista”. Sana „*rautai-*

¹ Marx tarkoittaa pääkirjoitusta, joka ilmestyi „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” („Pohjois-Saksan Yleinen Lehti”) nimisen lehden 67. n:o:ssa maaliskuun 20. p:nä 1875. Sosialidemokraattisen puolueen ohjelman 5. pykälästä huomautettiin mainitussa pääkirjoituksessa, että „socialidemokraattien agitatio on monessa suhteessa muuttunut varovaisemmaksi” ja että se „sanoutuu irti Internationalesta”. *Toim.*

nen" on tunnusmerkki, josta puhdasoppiset tuntevat toisensa. Mutta jos hyväksyn tämän lain lassallelaisine leimoineen ja siis myös merkityksineen, niin minun täytyy hyväksyä myös hänen perustelunsa. Entä mikä sinä on? Sinä on, kuten Lange kohta Lassallen kuoleman jälkeen osoitti, Malthusin väestöteoria (jota Lange itsekin saarnasi). Mutta jos tuo teoria on oikea, niin tätä lakia ei voida kumota, vaikka palkkatyö lakkautettaisiin sata kertaa, sillä silloinhan tämä laki ei ole vallitseva ainoastaan palkkatyöjärjestelmässä, vaan myös jokaisessa yhteiskuntajärjestelmässä. Juuri tämän nojalla taloustieteilijät ovat yli viidenkymmenen vuoden ajan todistelleet, ettei sosialismi voi poistaa luontoperäistä köyhyyttä, vaan se voi ainoastaan yleistää sen, jakaa sen tasapuolisesti kautta koko yhteiskunnan!

Mutta tämä ei ole tärkeintä. Ottamatta lainkaan lukuun tätä Lassallen väärää lain kaavausta todella mieltä kuohuttava takaskel on seuraava:

Lassallen kuoleman jälkeen meidän puolueessamme on voitannut alaa se tieteellinen käsitys, että työpalkka ei ole se, miltä se näyttää, nimittäin työn arvo tai hinta, vaan se on ainoastaan työvoiman arvon tai hinnan naamioitu muoto. Täten kumottiin kokonaan entinen porvarillinen käsitys työpalkasta, samoin kuin tähän käsitykseen kohdistunut aikaisempi arvostelu ja tehtiin selväksi, että palkkatyöläisen sallitaan raataa oman elämänsä ylläpitämiseksi, ts. elää vain mikäli hän tekee tietyn ajan ilmaista työtä kapitalistille (ja siis myös niille, jotka tämän kanssa kuluttavat lisäarvon); että koko kapitalistinen tuotantjärjestelmä pyrkii lisäämään tätä ilmaista työtä joko pidentämällä työpäivää tai kohottamalla työn tuottavuutta taikka kiristämällä työvoimaa jne.; että palkkatyöjärjestelmä on siis orjuusjärjestelmä, vieläpä sellaista orjuutta, joka käy raskaammaksi sitä mukaa, kuin työn yhteiskunnalliset tuotantovoimat kehittyvät, saakoon työläinen sitten joko paremman tai huonomman maksun. Ja nyt, kun tämä käsitys voittaa puolueessamme yhä enemmän alaa, palataan Lassallen dogmeihin, vaikka pitäisihän nyt jo tietää, että Lassalle ei tiennyt, mitä työpalkka on, vaan piti porvarillisia taloustieteilijöitä seuraten näennäisyyttä asian olemuksena.

Tämä on samaa, kuin jos orjien keskuudessa, jotka vihdoinkin ovat päässeet orjuuden salaisuuden perille ja nousseet kapinaan, joku vanhentuneiden käsitysten kahlehtima orja kirjoittaisi kapinaohjelmaan: orjuus on poistettava, koska orjuusjärjestelmässä orjien ravitseminen ei voi ylittää tiettyä, varsin alhaista maksimirajaa!

Eikö pelkästään se tosiasia, että puolueemme edustajat ovat saattaneet tehdä noin hirviömäisen attentaan puoluejoukkojen keskuudessa levinnyttä käsityskantaa vastaan, eikö jo yksin se

todista, miten rikollisen kevytmielisesti, miten tunnettomasti he ovat ryhtyneet laatimaan tätä kompromissiohjelmaa!

Sen sijaan, että pykälä päätetään epämääräiseen sanontaan: „poistamaan kaiken sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden”, olisi tullut sanoa, että luokkaeroavaisuuksien poistamisen ohella häviää ilman muuta myös kaikenlainen niistä johtuva sosiaalinen ja poliittinen eriarvoisuus.

III

„Raivataksaan tietä sosiaalisen kysymyksen ratkaisulle Saksan työväenpuolue vaatii perustamaan valtion avustamia työtätekevän kansan demokraattisessa valvonnassa olevia tuotannollisia osuuskuntia. Teollisuudessa ja maanviljelyksessä on saatava aikaan tuotannollisia osuuskuntia siinä määrässä, että niistä syntyisi kokonaistyön sosialistinen organisaatio.”

Lassallen „rautaisen palkkalain” mukainen saman profeetan yleisparanne. Sille „raivataan tietä” sen arvon mukaisella tavalla. Olemassaoleva luokkataistelu vaihdetaan lehtinikkarien „sosiaaliseen kysymykseen”, jonka „ratkaisulle” „raivataan tietä”. Sen sijaan, että „kokonaistyön sosialistinen organisaatio” „syntyisi” yhteiskunnan vallankumouksellisesta muuttamisprosessista, se „syntyy” „valtion avusta”, jota valtio antaa tuotannollisille osuuskunnille, mitkä „saa aikaan” valtio eivätkä työläiset. Täysin Lassallen mukaista mielikuvittelua on se, että valtionlainalla voidaan rakentaa yhtä hyvin uusi yhteiskunta kuin uusi rautatie!

Sen verran on vielä jäljellä häveliäisyyttä, että tämä „valtionapu” asetetaan — „työtätekevän kansan” demokraattiseen valvontaan.

Ensiksikin Saksan „työtätekevä kansa” muodostuu enimmältä osaltaan talonpojista eikä proletaareista.

Toiseksi „demokraattinen” tarkoittaa saksaksi samaa kuin „kansanvaltainen”. Entä mitä tuo „työtätekevän kansan kansanvaltainen valvonta” on? Ja vieläpä sellaisen työtätekevän kansan, joka juuri asettamalla valtiolle tämän vaatimuksen, osoittaa tietävänsä selvästi, että se on valtaa vailla ja kypsytön olemaan vallassa!

Olisi liikaa ruveta tässä arvostelemaan reseptiä, jonka Louis-Philippen aikana Buchez kirjoitti Ranskan sosialistien *vastapainoksi* ja jonka hyväksyivät „Atelier’n”¹ taantumukselliset työläiset. Pahin vika ei olekaan siinä, että ohjelmaan on merkitty tämä

¹ „Atelier” („Työhuone”)— työväen kuukausijulkaisu, ilmestyi Pariisissa vv. 1840—1850; julkaisussa ilmeni Buchez’n katolisen sosialismin aatteiden vaikutus. *Toim.*

spesifiikkinen ihmeparanne, vaan siinä, että luokkaliikkeen kannalta yleensä siirrytään takaisin lahkolaisliikkeen kannalle.

Kun työläiset haluavat luoda ehdot osuustoiminnalliselle tuotannolle koko yhteiskunnan ja ennen kaikkea oman kansakunnan mitassa, niin tämä merkitsee vain, että he pyrkivät muuttamaan nykyisiä tuotantoehtoja, eikä sillä ole kerrassaan mitään yhteistä sen kanssa, että perustetaan valtion avustamia yhteistoiminnallisia osuuskuntia. Mitä tulee olemassaoleviin yhteistoiminnallisiin osuuskuntiin, niin niillä on arvoa *vain* mikäli ne ovat riippumattomia työväen luomuksia, jotka eivät ole enempää hallituksen kuin porvaristonkaan suojeluksessa.

IV

Nyt tulen demokratiaa koskevaan osaan.

A. „Valtion vapaa perusta.”

II:n osan mukaan Saksan työväenpuolueen pyrkimyksenä on lähinnä „vapaa valtio”.

Vapaa valtio — mikä se on?

Nöyrän alamaisen rajoittuneesta käsitystavasta vapautuneiden työläisten tavoitteena ei suinkaan ole valtion tekeminen vapaaksi. Saksan valtakunnassa „valtio” on jotakuinkin yhtä „vapaa” kuin Venäjällä. Vapaus merkitsee valtion muuttamista yhteiskuntaa alistavasta elimestä kokonaan yhteiskunnan alaiseksi elimeksi, ja nykyäänkin valtiomuodot ovat joko enemmän tai vähemmän vapaita sen mukaan, missä määrin ne rajoittavat „valtion vapautta”.

Saksan työväenpuolue — ainakin jos se hyväksyy tämän ohjelman — osoittaa omaksuneensa sosialistiset aatteet perin pinta-puolisesti; sen sijaan, että käsittelisi nykyistä yhteiskuntaa (ja tämä pitää paikkansa kaikkiin tuleviinkin yhteiskuntiin nähden) olemassaolevan valtion *perustana* (tai tulevaa yhteiskuntaa tulevan valtion perustana), se päinvastoin käsittelee valtiota itseenäisenä laitoksena, jolla on omat „henkiset, siveelliset ja vapaat perustuksensa”.

Ja sitten vielä termien „nykyaikainen valtio” ja „nykyaikainen yhteiskunta” tulkuton väärin käyttäminen ja vielä tulkuttomampi väärä käsitys siitä valtiosta, jolle ohjelma esittää vaatimuksiaan!

„Nykyaikainen yhteiskunta” on kapitalistinen yhteiskunta, joka on olemassa kaikissa sivistysmaissa enemmän tai vähemmän vapaana keskiaikaisista lisistä, kunkin maan historiallisen kehityksen erikoisuuksista johtuen enemmän tai vähemmän modifioituna, enemmän tai vähemmän kehittyneenä. Mutta „nykyaikainen valtio” muuttuu samalla kun ylitetään valtakunnan raja. Preussi-

Saksan valtakunnassa se on toisenlainen kuin Sveitsissä, Englannissa toisenlainen kuin Yhdysvalloissa. „Nykyaikainen valtio” on siis fiktio.

Ja sittenkin monista muotoeroavaisuuksista huolimatta eri sivistysmaiden eri valtioille on yhteistä se, että näiden perustana on uudenaikainen porvarillinen yhteiskunta, joskin kapitalistisesti enemmän tai vähemmän kehittyneenä. Sen vuoksi niillä on myös tiettyjä yhteisiä oleellisia piirteitä. Tässä mielessä voidaan puhua „nykyaikaisesta valtiolaitoksesta” vastakohtana sille tulevaisuudelle, jolloin porvarillinen yhteiskunta, nykyisen valtion alkujuuri, on lakannut olemasta.

Herää kysymys: mitä muutoksia tulee nykyiseen valtiolaitokseen kommunistisessa yhteiskunnassa? Toisin sanoen: mitkä yhteiskunnalliset funktiot, jotka ovat analogisia valtion nykyisten funktioiden kanssa, tulevat siellä säilymään? Tähän kysymykseen voidaan vastata vain tieteellisesti, eikä tuon ongelman ratkaiseminen edisty hitustakaan, vaikka tuhansia kertoja yhdisteltäisiin sanoja „kansaa” ja „valtio”.

Kapitalistisen ja kommunistisen yhteiskunnan välillä on kausi, jolloin toinen muutetaan vallankumouksellisesti toiseksi. Sitä vastaavasti tulee olemaan myös poliittinen siirtymäkausi, jolloin valtio ei voi olla mitään muuta kuin *proletariaatin vallankumouksellista diktatuuria*.

Mutta ohjelmassa ei käsitellä enempää viimeksi mainittua kuin tulevaa kommunistisen yhteiskunnan valtiolaitostakaan.

Sen poliittisiin vaatimuksiin ei sisälly muuta kuin vanha, kautta maailman tunnettu demokraattinen litania: yleinen äänioikeus, välitön lainsäädäntö, kansanoikeus, kansankaarti (Volkswehr) jne. Ne ovat pelkästään porvarillisen Kansanpuolueen¹, Rauhan- ja vapaudenliiton kaikuja. Ne ovat selvästi vaatimuksia, jotka, mikäli niistä ei tehdä mielikuvituksellisia käsitteitä, on jo *toteutettu*. Valtio, joka ne on toteuttanut, ei kuitenkaan ole Saksan valtakunnan rajojen sisällä, vaan Sveitsissä, Yhdysvalloissa jne. Tuon tapainen „tulevaisuuden valtio” on nykyaikainen valtio, vaikkakin se on Saksan valtakunnan „puitteitten” ulkopuolella.

Eräs seikka on kuitenkin unohtunut. Koska Saksan työväenpuolue selvästi julistaa toimivansa „nykyaikaisen kansallisen valtion” rajoissa, siis *oman* valtionsa, Preussi-Saksan valtakunnan rajoissa — muutoinhan useimmat sen vaatimuksistakin olisi-

¹ *Kansanpuolue* perustettiin syyskuussa 1865 Darmstadtissa, ja se sai järjestömuotonsa Stuttgartin puoluekokouksessa syyskuussa 1868. Puolueena se edusti pääasiallisesti etelä-Saksan pikkuporvaristoa, joka asetti pikkuporvarilliset federalismiperiaatteet vastapainoksi Bismarckin politiikalle, minkä tarkoituksena oli yhdistää Saksa junkkeri-Preussin hegemonian alaisena. *Toim.*

vat järjettömiä, sillä vain sitähan vaaditaan, mitä puuttuu —, niin puolueen ei pitäisi unohtaa pääasiaa, nimittäin, että kaikki nämä hyvät asiat riippuvat niin sanotun kansansuvereniteetin tunnustamisesta ja tulevat sen vuoksi kysymykseen vain *demokraattisessa tasavallassa*.

Kun ei rohjettu — ja viisaasti kyllä, sillä olosuhteet pakottavat varovaisuuteen — vaatia demokraattista tasavaltaa, kuten tehtiin Ranskan työväen ohjelmissa Louis-Philippen ja Louis Napoleonin aikana, niin ei olisi pitänyt turvautua myöskään tähän epä-„kunnialliseen”¹ ja ansiottomaan metkuun: vaatia sitä, millä on merkitystä vain demokraattisessa tasavallassa, valtiolta, joka ei ole mitään muuta kuin parlamentaarisin muodoin koristeltua, feodaalisia lisiä sisältävää, jo porvariston vaikutuksen alaista, byrokraattisesti rakennettua, poliisin suojelemaa sotiladespotismia, ja vielä päälle päätteeksi vakuuttaa tälle valtiolle, että oletetaan saatavan siltä jotakin sellaista „laillisin keinoin”!

Vieläpä vulgääri demokratiakin, joka pitää demokraattista tasavaltaa tuhatvuotisena valtakuntana eikä lainkaan aavista, että juuri tässä porvarillisen yhteiskunnan viimeisessä valtiomuodossa luokkataistelu ratkaistaan lopullisesti ase-in, vieläpä tämäkin demokratiakin on tavattomasti edellä sellaisesta demokratiasta, joka pysyttelee poliisin sallimissa ja logiikan kannalta sallimattomissa rajoissa.

Jo sanat: „Saksan työväenpuolue vaatii *valtion taloudelliseksi perustaksi* yksinomaista progressiivista tuloverotusta jne.” osoittavat, että todellisuudessa „valtiolla” tarkoitetaan hallituskoneistoa eli sikäli valtiota, mikäli se työnjaon seurauksena on olemassa erikoisena yhteiskunnasta erillään olevana elimistönä. Verot ovat hallituskoneiston eivätkä minkään muun taloudellinen perusta. Sveitsissä olevassa tulevaisuuden valtiossa tämä vaatimus on jo miltei täytetty. Tulovero edellyttää eri yhteiskuntaluokkien erilaisia tulolähteitä, siis kapitalistista yhteiskuntaa. Sen vuoksi ei ole mitään kummallista siinä, jos Liverpoolin finanssireformatorit — Gladstonen veljen johtamat porvarit — esittävät saman vaatimuksen kuin kysymyksessä oleva ohjelma.

B. „Saksan työväenpuolue vaatii valtion henkiseksi ja siveelliseksi perustaksi:

1. Yleistä ja *yhtäläistä* valtion kautta tapahtuvaa *kansankasvatusta*. Yleistä koulupakkoa. Maksutonta opetusta.”

Yhtäläinen kansankasvatus? Mitä tarkoitetaan näillä sanoilla? Uskotaanko, että nykyisessä yhteiskunnassa (ja nythän on kysymys vain siitä) kaikkien luokkien kasvatus voi olla *yhtäläistä*? Vai vaaditaanko, että yläluokkienkin kasvatus pitäisi pakollisesti

¹ „Kunniallisiksi” sanottiin eisenachilaisia. Marxilla on tässä sanaleikki. Toim.

rajoittaa varsin vähäiseen kasvatukseen — kansakouluun —, koska yksin se vastaa, ei ainoastaan palkkatyöläisten, vaan myös talonpoikien taloudellista asemaa?

„Yleinen koulupakko. Maksuton opetus.” Edellinen on voimassa yksinpä Saksassakin; jälkimmäinen — Sveitsissä ja Yhdysvalloissa kansakouluun nähden. Joskin Yhdysvaltojen eräissä osavaltioissa opetus on „maksutonta” myös korkeakouluissa, niin tosiasiallisesti tämä merkitsee vain sitä, että yläluokat maksavat kasvatuskustannuksensa yleisistä verovaroista. Mainittakoon ohimennen, että sama koskee myös „maksutonta oikeudenkäyttöä”, jota vaaditaan kohdassa A. 5. Rikoslainkäyttö on kaikkialla maksutonta; siviililainkäyttö rajoittuu miltei yksinomaisesti omaisuuskiistoihin ja koskee siis miltei yksinomaisesti omistavia luokkia. Pitääkö näiden oikeusjutut maksaa kansan kukkarosta?

Kouluja koskevassa kohdassa olisi pitänyt vaatia ainakin teknillisten (sekä teoreettista että käytännöllistä valmennusta antavien) koulujen perustamista kansakoulujen yhteyteen.

Kerrassaan hyljättävä on „*valtion kautta tapahtuva kansankasvatus*”. Se, että yleisellä lailla määrätään kansakoulujen varat, opettajakunnan kelpoisuus, opetusaineet jne. ja valvotaan, kuten tehdään Yhdysvalloissa, valtioninspehtorien avulla näiden lainmääräysten noudattamista, on jotakin aivan toista kuin valtion nimittäminen kansan kasvattajaksi! Hallitus samaten kuin kirkkokin on päinvastoin estettävä saattamasta koululaitosta vaikutusvaltaansa. Preussi-Saksan valtakunnassa (eikä asiaa auteta sillä kehnolla tekosyyllä, että puhe on „*tulevaisuuden valtiosta*” — olemmehan huomanneet, mitenkä tämän asian laita on) valtion tarvitsisi päinvastoin saada kovakouraista koulutusta kansalta.

Kaikesta demokraattisesta helinästä huolimatta koko ohjelman on myrkyttänyt kuitenkin Lassallen lahkokunnan nöyrä usko valtioon eli, mikä ei ole sen parempi, usko demokraattisiin ihmeisiin, eli oikeamminkin sanoen tuo ohjelma on kompromissi kahdenlaisen ihmeitten uskominen välillä, jotka kummatkin ovat yhtä kaukana sosialismista.

„*Tieteen vapaus*” julistetaan Preussin perustuslain eräässä pykälässä. Miksi se tehdään siis tässä?

„*Omantunnonvapaus*”! Jos tänä kulttuuritaistelun¹ aikana halutaan johdattaa liberaalien mieleen heidän vanhat iskusansansa, niin pitäisi sen tapahtua vain tässä muodossa: „Jokaisella täytyy olla mahdollisuus tyydyttää uskonnolliset samoin

¹ „*Kulttuuritaistelu*” („*Kulturkampf*”) — taistelu, jota Bismarck kävi 1870-luvulla Saksan katolista „keskustapuoluetta” vastaan vainoamalla poliisikeinoin katolisuutta. *Toim.*

kuin ruumiillisetkin tarpeensa ilman että poliisi pistää siihen nenänsä". Mutta työväenpuolueen olisi pitänyt käyttää tilaisuutta ilmaistakseen vakaumuksenaan sen, että porvarillinen „omantunnonvapaus" ei ole mitään muuta kuin kaikenlaisen mahdollisen *uskonnollisen omantunnonvapauden* sietämistä, jota vastoin työväenpuolue pyrkii vapauttamaan omantunnon kaikesta uskonnollisesta hullutuksesta. On kuitenkin pidetty parempana olla kohoamatta „porvarillista" tasoa korkeammalle.

Olen nyt päässyt loppuun, sillä ohjelmassa seuraava jatko ei muodosta mitään oleellista osaa siinä. Rajoitun sen vuoksi vain aivan lyhyihin huomautuksiin.

2. „Normaali työpäivä."

Missään muussa maassa työväenpuolue ei ole rajoittunut näin epämääräiseen vaatimukseen, vaan on aina tarkoin määritellyt työpäivän pituuden sellaiseksi, minkä se katsoo normaaliksi valitsevissa olosuhteissa.

3. „Naisten työn rajoittaminen ja lasten työn kieltäminen."

Työpäivän normeeraamiseen täytyy jo sinänsä sisältyä naisten työn rajoittaminen mikäli kysymyksessä on työpäivän pituus, väliajat jne.; se voi muuten merkitä vain naisten työn kieltämistä niillä teollisuusaloilla, jotka ovat erikoisen epäterveellisiä naisille tai siveyden kannalta sopimattomia naissukupuolelle. Jos tarkoitettiin tätä, niin olisi pitänyt se sanoa.

„*Lasten työn kieltäminen!*" Tässä olisi ehdottoman välttämättömä määritellä ikäraajat.

Yleinen lasten työn kieltäminen ei sovi yhteen suurteollisuuden olemassaolon kanssa ja on sen vuoksi pelkkä hurskas toivomus.

Sen toteuttaminen, jos se olisi mahdollista, olisi taantumuksellista, sillä tuotannollisen työn yhdistäminen varhain opetukseen on eräitä tehokkaimpia keinoja nykyisen yhteiskunnan muuttamiseksi, jos vain eri ikäluokkien työaika on tiukasti säännöstelty ja on ryhdytty muihin ennakkotoimenpiteisiin lasten suojelemiseksi.

4. „Tehtas-, käsi- ja kotiteollisuus valtion valvontaan."

Preussi-Saksan valtioon nähden olisi pitänyt ehdottomasti vaatia, että tarkastajat olisivat erotettavissa vain oikeuden kautta, että kuka tahansa työläinen voisi nostaa syytöksen tarkastajaa vastaan velvollisuuksien laiminlyömisestä, että tarkastajilla pitää olla lääkärin sivistys.

5. „Vankien työn säännöstely.”

Mitätön vaatimus yleisessä työväen ohjelmassa. Joka tapauksessa olisi tullut selvästi sanoa, ettei mistään kilpailun pelosta haluta kohdeltavan tavallisia rikollisia kuin elukoita eikä varsinkaan sitä, että rikollisilta riistetään ainoa parannuskeino — tuotava työ. Sen vähempää ei toki voitane odottaa sosialisteilta.

6. „Tehoisa vastuunalaisuuslaki.”

Olisi ollut sanottava, mitä tarkoitetaan „tehoisalla” vastuunalaisuuslailla.

Ohimennen huomautettakoon, että normalityöpäivää koskevassa kohdassa on sivuutettu tehdaslainsäädännön se osa, joka koskee terveydenhoidollisia toimenpiteitä, tapaturmasuojelua jne. Vastuunalaisuuslaki astuu voimaan vasta sitten, kun näitä määryksiä rikotaan.

Sanalla sanoen tämäkin lisäys on merkillinen hataran sanontansa vuoksi.

Dixi et salvavi animam meam.¹

*Kirjoitettu toukokuun alkupuoliskolla 1875
Julkaissut ensimmäisen kerran F. Engels
(poistoin) alkajausjulkaisussa
„Neue Zeit” vuonna 1891*

*Julkaistaan
käsikirjoituksen mukaan
Suomenno saksasta*

¹ Olen puhunut ja pelastanut sieluni (olen puhunut ja sanonut sanottavani niin kuin omatuntoni vaatii). *Toim.*

F. ENGELS

KIRJE A. BEBELILLE

Lontoo 18.—28. maaliskuuta 1875

Kallis Bebel!

Sain helmikuun 23:nä päivätyyn kirjeenne ja olen iloinen, että voitte hyvin.

Kysytte minulta, mitä mieltä olemme yhdistymisjutusta? Valittavasti olemme samanlaisessa asemassa kuin Tekin. Ei Liebknecht eikä kukaan muukaan ole tiedottanut meille mitään ja mekin tiedämme siis vain sen, mitä on ollut lehdissä, ja niissä ei ollut mitään siihen saakka, kunnes noin kahdeksan päivää sitten tuli ohjelmanluonnos. Tuo luonnos hämmästytti meitä tietysti aika lailla.

Puolueemme oli ojentanut niin usein kätensä lassallelaisille ehdottaen sovintoa tai ainakin yhteistyötä ja saanut niin usein Hasenclevereilta, Hasselmaneilta ja Tölckeiltä kopean torjuvan vastauksen, että lapsikin olisi tehnyt siitä seuraavan johtopäätöksen: koska nuo herrat tulevat nyt luoksemme ehdottaen sovintoa, niin he ovat helkkarin ahtaalla. Mutta noiden miesten hyvin tunnetun luonteen vuoksi velvollisuutemme on käyttää hyväksi heidän ahdinkoaan ja vaatia itsellemme kaikki mahdolliset takeet siitä, etteivät nuo miehet jälleen lujita järkähtäneitä asemiaan työläisten keskuudessa puolueemme kustannuksella. Heidät piti ottaa vastaan mahdollisimman kylmästi ja epäluuloisesti, asettaa yhdistymisen ehdoksi se, missä määrin he suostuvat luopumaan lakkolaistunnuksistaan ja „valtionavustaan” ja hyväksymään pääkohdiltaan vuoden 1869 Eisenachin ohjelman tai sen korjatun laitoksen, joka on sopeutettu nykyisen ajankohdan mukaiseksi. Teoreettisessa suhteessa, siis siinä suhteessa, millä on ohjelmassa ratkaiseva merkitys, meidän puolueellamme ei ole lassallelaisilta *kerrassaan mitään oppimista*; mutta lassallelaisilla kylläkin olisi opittavaa meidän puolueeltamme. Yhdistymisen ensimmäisenä ehtona olisi oltava sen, että he lakkaisivat olemasta lakkolaisia, lassallelaisia, että he siis ennen kaikkea lakkaisivat pitämästä valtionapua koko maailman paranteena tai toki katsoisivat sen toisarvoiseksi väliaikaiseksi toimenpiteeksi monien muiden mahdollisten toimenpiteiden ohella. Ohjelmanluonnos osoittaa,

että meikäläiset, jotka teoriassa ovat lassallelaisia johtajia sata kertaa etevämpiä, ovat heitä yhtä monta kertaa kehnompia poliittisessa oveluudessa; kunnianttomat ovat taas kerran jymäytäneet armottomasti „kunniallisia”.

Ensinnäkin on hyväksytty mahtipontinen, mutta historiallisesti virheellinen Lassallen lausuma, että työväenluokkaan nähden kaikki muut luokat ovat vain yhtä taantumuksellista joukkoa. Tämä väite pitää paikkansa vain erinäisissä poikkeustapauksissa, esimerkiksi sellaisen proletaarisen vallankumouksen aikana, jollainen oli Kommuuni, tai sellaisessa maassa, jossa ei vain porvaristo ole muovannut valtiota ja yhteiskuntaa omaksi kuvakseen, vaan myös demokraattinen pikkuporvaristo on jo sen jälkeen suorittanut tuon muutoksen viimeistä piirtoa myöten. Jos esimerkiksi Saksassa demokraattinen pikkuporvaristo kuului tuohon taantumukselliseen joukkoon, niin kuinka sosialidemokraattinen työväenpuolue on saattanut vuosikausia kulkea käsi kädessä sen kanssa, Kansanpuolueen kanssa? Kuinka „Volksstaat” saattaa ottaa miltei koko poliittisen sisältönsä pikkuporvarillis-demokraattisesta „Frankfurter Zeitungista”? Ja kuinka voidaan ottaa tähän samaan ohjelmaan kokonaista seitsemän vaatimusta, jotka suoraan ja kirjaimellisesti ovat yhtäpitäviä Kansanpuolueen ja pikkuporvarillisten demokraattien ohjelman kanssa? Tarkoitin seitsemää poliittista vaatimusta: 1—5 ja 1—2, joiden joukossa ei ole ainoatakaan, joka ei olisi *porvarillis-demokraattinen*¹.

Toiseksi työväenliikkeen kansainvälisyyden periaate kielletään nykyaikaan nähden käytännöllisesti katsoen kokonaan, ja sen tekevät miehet, jotka ovat kokonaista viisi vuotta ja mitä vaikeimmissa oloissa noudattaneet mitä kunniaakkaimmalla tavalla tätä periaatetta. Saksan työläiset olivat eurooppalaisen liikkeen etujoukkona *pääasiallisesti* sen ansiosta, että he käyttäytyivät sodan aikana todella internationaalisesti; minkään muun maan proletariaatti ei olisi voinut käyttäytyä niin hyvin. Ja nyt heidän pitäisi luopua tuosta periaatteesta juuri sellaisena ajankohtana,

¹ Nuo Gothan ohjelmanluonnoksen poliittiset vaatimukset kuuluivat:

„Valtion vapaaksi perustaksi Saksan työväenpuolue vaatii:

1. Yleistä, yhtäläistä, välitöntä ja salaista äänioikeutta kaikille 21 vuotta täyttäneille miehille kaikissa valtion ja kunnan vaaleissa. 2. Kansan välitöntä lainsäädäntää ja oikeutta esittää ja hylätä ehdotuksia. 3. Yleistä sotilaskoulutusta. Kansankaartia vakinaisen sotaväen tilalle. Kansanedustajain oikeutta päättää sodasta ja rauhasta. 4. Kaikkien poikkeuslakien, erittäinkin paino-, yhdistymis- ja kokoontumislakien kumoamista. 5. Kansanoikeutta. Maksutonta oikeudenkäyntiä.

Valtion henkiseksi ja siveelliseksi perustaksi Saksan työväenpuolue vaatii:

1. Yleistä ja yhtäläistä valtion kautta tapahtuvaa kansankasvatusta. Yleistä koulupakkoa. Maksutonta opetusta. 2. Tieteen vapautta. Omantunnonvapautta”. *Toim.*

jolloin työläiset alkavat kaikkialla ulkomailla korostaa sitä samassa mitassa, kuin hallitukset pyrkivät tukahduttamaan jokaisen yrityksen, jonka tarkoituksena on tämän periaatteen toteuttaminen jonkin järjestön puitteissa! Ja mitä jää loppujen lopuksi jäljelle työväenliikkeen kansainvälisyydestä? Vain heikko toivo — ja sinäkään ei ole Euroopan työläisten yhteistoiminta tulevaisuudessa, heidän vapaustaistelussaan, vaan Rauhanniiton herrojen porvarien tuleva „kansojen internationaalinen veljeys”, „Euroopan Yhdysvallat”!

Ei tietenkään ollut tarpeen puhua Internationalesta sellaisenaan. Mutta ei olisi pitänyt ainakaan ottaa askeltakaan takaisin vuoden 1869 ohjelmasta, vaan olisi pitänyt sanoa suunnilleen näin: *vaikka* Saksan työväenpuolue toimiikin *ennen kaikkea* sille määrättyjen valtiollisten rajojen puitteissa (Saksan työväenpuolueella ei ole oikeutta puhua Euroopan proletariaatin nimessä, ei varsinkaan mitään virheellistä), se kuitenkin tuntee olevansa solidaarinen kaikkien muiden maiden työläisten kanssa ja on aina valmis täyttämään edelleenkin, kuten tähänkin asti, tästä solidaarisuudesta johtuvat velvoitukset. Nuo velvoitukset ovat olemassa, vaikkei se julistaisikaan itseään Internationalen osaksi tai pitäisi itseään sellaisena; niihin kuuluu esimerkiksi avunanto ja rikkuruuden ehkäiseminen lakkojen aikana, huolenpito siitä, että Saksan työläisille tiedotetaan puoluelehtien kautta ulkomaisesta liikkeestä, agitaatio uhkaavia tai alkavia dynastisia sotia vastaan, joiden aikana taktiikka olkoon samantapaista kuin se, jota noudatettiin mallikelpoisesti vuosina 1870 ja 1871, jne.

Kolmanneksi meikäläiset ovat sallineet tyrkyttää itselleen Lassallen „rautaisen palkkalain”, joka perustuu siihen kerrassaan vanhentuneeseen taloustieteelliseen käsitykseen, että työläinen saa muka keskimäärin vain työpalkkaminimin, ja nimenomaan siksi, koska Malthusin väestöteorian mukaan työläisiä on aina liikaa (sellainen oli Lassallen todisteperuste). Marx on kuitenkin „Pääomassa” yksityiskohtaisesti osoittanut, että työpalkkaa säännöstelevät lait ovat hyvin monimutkaisia, että olosuhteista riippuen vallitsevana on niistä milloin mikin, että ne eivät siis suinkaan ole rautaisia, vaan päinvastoin hyvinkin joustavia ja että yleensäkin tätä kysymystä ei voida ratkaista parilla kolmella sanalla, niin kuin Lassalle on luullut. Tämän lain malthusilaisen perustelun — Lassalle on kopioinut tuon lain Malthusilta ja Ricardolta (viimeksi mainittua väärentäen) —, sellaisena kuin se esitetään esimerkiksi „Työläisen lukukirjan” 5. sivulla lainattuna eräästä Lassallen toisesta kirjasesta, Marx on kumonnut seikkaperäisesti osastossa „Pääoman kasautumisprosessi”. Hyväksymällä Lassallen „rautaisen lain” on siis hyväksytytty väärä väite ja sen väärä perustelu.

Neljänneksi ohjelmassa esitetään *ainoana sosiaalisena* vaatimuksena Lassallen valtionapu siinä alastomimmassa muodossa, jollaisena Lassalle varasti sen Buchez'ltä. Ja tämä sen jälkeen kun Bracke oli mainiosti paljastanut tuon vaatimuksen mitättömyyden¹, sen jälkeen kun puolueemme melkein kaikkien, ellei kaikkien puhujien oli täytynyt taistelussa lassallelaisia vastaan esiintyä tuota „valtionapua” vastaan! Puolueemme suurempaa nöyryytystä ei voisi kuvitellakaan. Tuo on Amand Göggin tasolle madaltunutta internationalismia, Buchez'n porvarilliseksi tasavaltalaisuudeksi madaltunutta sosialismia, Buchez'n, joka asetti tuon vaatimuksen *sosialistien vastapainoksi*, taistellakseen heitä vastaan!

Lassallelaisessa merkityksessä „valtionapu” on parhaassa tapauksessa vain *yksi* niistä monista toimenpiteistä, joilla saavutetaan päämäärä, mikä tässä ohjelmanluonnoksessa on ilmaistu avuttomilla sanoilla: „raivatakseen tietä sosiaalisen kysymyksen ratkaisulle”, — ikään kuin meillä olisi vielä jokin teoreettisesti *ratkaisematon* sosiaalinen *kysymys!* Jos siis sanottaisiin: „Saksan työväenpuolue pyrkii hävittämään palkkatyön ja samalla luokkeroavaisuudet järjestämällä kollektiivisen tuotannon teollisuudessa ja maataloudessa kansallisessa mitassa; se kannattaa kaikkia toimenpiteitä, jotka ovat sopivia tämän päämäärän saavuttamiseksi”, niin kenelläkään lassallelaisella ei voi olla mitään sitä vastaan.

Viidenneksi työväenluokan järjestämisestä luokkana ammattiliittojen välityksellä ei ole sanottu sanaakaan. Mutta se on sangen oleellinen kohta, sillä juuri tämä on proletariaatin varsinainen luokkajärjestö, johon järjestyneenä se käy jokapäiväistä taisteluaan pääomaa vastaan ja joka on sille koulu ja jota nykyisin ei voi enää tukahduttaa ankarinkaan taantumus (sellainen kuin nyt Pariisissa). Sen tärkeän merkityksen vuoksi, minkä tämä järjestö saa myös Saksassa, olisi mielestämme ehdottoman välttämätöntä mainita siitä ohjelmassa ja antaa sille mahdollisuuden mukaan tietty sijansa puoluejärjestössä.

Kaiken tämän ovat meikäläiset tehneet lassallelaisten mieliksi. Mutta missä nämä ovat antaneet perään? Siinä, että ohjelmassa esiintyy kokonainen joukko aika sotkuisia ja *puhtaasti demokraattisia vaatimuksia*, joista eräät ovat vain muodin vuoksi, kuten esimerkiksi „kansan välitön lainsäädäntö”, joka on käytännössä Sveitsissä ja saa aikaan enemmän vahinkoa kuin hyötyä, mikäli se yleensä saa mitään aikaan. „*Hallinto* kansan käsiin”, se olisi vielä jotakin. Samoin puuttuu myös kaiken vapauden ensimmäinen ehto: se, että kaikki virkamiehet olisivat mihin kansalaiseen

¹ Engels tarkoittaa W. Bracken kirjasta „Lassallen ehdotus”, joka julkaisitiin v. 1873. *Toim.*

tahansa kohdistuneista virantoimituksistaan velvollisia vastamaan tavanomaisten tuomioistuinten edessä ja julkisen oikeuden mukaisesti. Siitä, että sellaiset vaatimukset kuin tieteen vapaus ja omantunnonvapaus esiintyvät jokaisessa liberaalisessa porvarillisessa ohjelmassa ja näyttävät tässä hieman kummallisilta, en ryhdy laajemmin puhumaan.

Vapaa kansanvaltio on muuttunut vapaaksi valtioksi. Näiden sanojen kieliopillisen merkityksen mukaan vapaa valtio on sellainen, jossa valtio on vapaa kansalaistensa suhteen, siis valtio, jossa on despoottinen hallitus. Pitäisi lopettaa koko tuo jaarittelu valtiosta, varsinkin nyt Kommuunin jälkeen, joka ei ollut enää valtio sanan varsinaisessa merkityksessä. „Kansanvaltiolla” anarkistit ovat piikitelleet meitä yllin kyllin, vaikka jo Proudhonia vastaan suunnatussa Marxin teoksessa¹ ja sen jälkeen „Kommunistisessa manifestissa” sanotaan suoraan, että sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän tultua pystytetyksi valtio hajoaa (sich auflöst) ja katoaa itsestään. Mutta koska valtio on vain ohimenevä laitos, jota joudutaan käyttämään taistelussa, vallankumouksessa, vastustajain kukistamiseksi väkivalloin, niin sulaa järjettömyyttä on puhua vapaasta kansanvaltiosta: niin kauan kuin proletariaatti vielä *tarvitsee* valtiota, se ei tarvitse sitä vapauden vuoksi, vaan nujertaakseen vastustajansa, ja silloin kun käy mahdolliseksi puhua vapaudesta, silloin valtio sellaisenaan lakkaa olemasta. Siksi me ehdottaisimme panemaan „*valtio*” sanan tilalle kaikkialla sanan „yhteisö” (Gemeinwesen), erinomaisen vanhan saksalaisen sanan, joka vastaa ranskalaista sanaa „kommuuni”.

„Kaikkinaisen sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden poistaminen” — on niin ikään sangen epäilyttävä lauselmä sanojen „kaikkien luokkaeroavaisuuksien hävittäminen” asemesta. Eri maiden, alueiden ja paikkakuntienkin välillä tulee aina olemaan *tiettyä* eriarvoisuutta elinoloissa, jota voidaan pienentää vähimmäismäärään, mutta sitä ei voida koskaan täydellisesti poistaa. Alppien asukkailla tulee aina olemaan toisenlaiset elinolot kuin tasankojen asukkailla. Sosialistisen yhteiskunnan käsittäminen tasa-arvoisuuden valtakunnaksi on yksipuolinen ranskalainen käsitys, joka liittyy vanhaan tunnukseseen „vapaus, tasa-arvoisuus ja veljeys”, käsitys, joka tiettynä *kehitysvaiheena* oli aikanaan oikeutettu ja paikallaan, mutta josta nyt, kuten kaikista muistakin aikaisempien sosialististen koulukuntien yksipuolisuuksista pitäisi päästä, koska se aiheuttaa vain sekaannusta ja koska nyt on löydetty tämän kysymyksen täsmällisempiä esittämistapoja.

¹ Tarkoitetaan „Filosofian kurjuutta”. Ks. *K. Marx ja F. Engels, Teokset*, V osa, ss. 295—416. *Toim.*

Lopetan, vaikka miltei jokainen sana tässä ohjelmassa, mikä lisäksi on kirjoitettu mehuttomalla ja värittömällä kielellä, vaatisi arvostelua. Ohjelma on sellainen, että jos se hyväksytään, niin Marx ja minä emme *koskaan* suostu liittymään tuollaiselle pohjalle perustettuun *uuteen* puolueeseen ja meidän täytyy hyvin vakavasti harkita, minkä kannan me (myös julkisesti) sen suhteen otamme. Ottakaa huomioon, että ulkomailla Saksan sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen kaikista ja kaikenlaisista esiintymisistä ja teoista langetetaan vastuu *meille*. Niinpä esimerkiksi teoksessaan „Valtiolaitos ja anarkia” Bakunin langettaa meille vastuun jokaisesta harkitsemattomasta sanasta, jonka Liebknecht on sanonut tai kirjoittanut „Demokratisches Wochenblattin”¹ perustamisesta asti. Luullaan, että me komennamme täältä käsin koko liikettä, vaikka Te tiedätte yhtä hyvin kuin minäkin, ettemme ole juuri milloinkaan vähääkään puuttuneet puolueen sisäisiin asioihin, ja jos olemme puuttuneet, niin vain oikaistaksemme mikäli mahdollista niitä virheitä, joita mielestämme on tehty, ja silloinkin *vain teoreettisia* virheitä. Mutta Te itsekin ymmärrätte, että tämä ohjelma muodostaa käännekohdan, joka voi hyvin helposti pakottaa meidät kieltäytymään olemasta millään tavoin vastuussa tällaisen ohjelman hyväksyneestä puolueesta.

Puolueen virallisella ohjelmalla on yleensä pienempi merkitys kuin sillä, mitä puolue tekee todellisuudessa. Mutta sittenkin *uusi* ohjelma on aina julkinen lippu, ja ulkomaailma arvostelee puoluetta tämän lipun mukaan. Siksi ohjelma ei saa missään tapauksessa olla taka-askel, jollainen on kysymyksessä oleva ohjelmanluonnos verrattuna Eisenachin ohjelmaan. Olisihan pitänyt ajatella sitäkin, mitä muiden maiden työläiset sanovat tästä ohjelmasta, minkä vaikutuksen tekee se, että koko Saksan sosiaalinen proletariaatti antautuu näin lassallelaisuuden edessä.

Sitä paitsi olen varma, että *tällä* pohjalla tapahtuva yhtyminen ei kestä vuottakaan. Näinköhän puolueemme parhaimmisto suostuu puheissaan märehtimään ulkoapittuja Lassallen fraaseja rautaisesta palkkalaista ja valtionavusta? Haluaisinpa nähdä esimerkiksi Teidän sellaisessa osassa! Ja vaikka he suostuisivatkin siihen, niin heidän kuulijansa viheltäisivät heidät alas. Mutta olen kuitenkin varma siitä, että lassallelaiset pitävät kiinni juuri *näistä* ohjelmakohdista niin kuin koronkiskuri Shylock lihanaulastaan. Tulee ero; mutta Hasselmannin, Hasencleverin, Tölcken ja kumppanit me olemme jälleen „tehneet kunniallisiksi”; eron jälkeen me osoittaudumme heikentyneiksi, mutta lassallelaiset — voimistuneiksi; puolueemme menettää poliittisen moitteettomuutensa eikä tietenkään voi enää milloinkaan taistella

¹ „Demokratisches Wochenblatt” („Demokraattinen Viikkolehti”) ilmestyi Leipzigiässä vv. 1868—1869 W. Liebknechtin toimittamana. Toim.

antaumuksellisesti niitä Lassallen fraaseja vastaan, jotka se itse on kirjoittanut lippuunsa joksikin aikaa; ja jos lassallelaiset tulevat silloin jälleen sanomaan, että he ovat todellisin ja ainoa työväenpuolue, jota vastoin meidän kannattajamme ovat porvareita, niin todistukseksi he voivat viitata tähän ohjelmaan. Kaikki siinä olevat sosialistiset toimenpiteet ovat *heidän* esittämäänsä, kun taas *meidän* puolueemme on sisällyttänyt siihen vain sen, mitä vaativat pikkuporvarilliset demokraatit, jotka *se itse* on kuitenkin samassa ohjelmassa luonnehtinut erääksi „taantumuksellisen joukon” osaksi.

Lykkäsin tämän kirjeen lähettämistä, koska Teidät vapautetaan vasta huhtikuun 1. pnä Bismarckin syntymäpäivän kunniaksi, enkä halunnut panna kirjettä siihen vaaraan, että se siepattaisiin yritettäessä saattaa se perille salakuljetustietä. Mutta sain vastikään kirjeen Brackelta, jolla niin ikään on herännyt ohjelman suhteen vakavia epäilyksiä, ja hän haluaa tietää mielialpitemme. Siksi lähetän tämän kirjeen asian jouduttamiseksi hänelle, jotta hän voisi sen lukea eikä minun tarvitsisi kirjoittaa tätä juttua vielä kerran alusta saakka. Olen muuten sanonut totuuden tästä asiasta myös Rammille¹, mutta Liebknechtille kirjoitin vain lyhyesti. En voi antaa hänelle anteeksi sitä, että hän ei ilmoittanut meille *sanallakaan* koko tästä asiasta (kun taas Ramm ja muut luulivat hänen antaneen siitä meille tarkat tiedot), ennen kuin se oli jo niin sanoakseni liian myöhäistä. Siten hän on tosin menetellyt jo kauan — ja siitä on johtunut se laaja epämiellyttävä kirjeenvaihto, jossa me, Marx ja minä, olemme hänen kanssaan olleet, — mutta tällä kertaa asiassa on tapahtunut aivan liian ilkeä käänne, ja *me kieltäydymme päättäväisesti kulkemasta hänen kanssaan tuota tietä.*

Koettakaa järjestää niin, että voisitte saapua kesällä tänne. Tulette tietysti asumaan luonani, ja jos ilmat ovat hyviä, niin voisimme matkustaa muutamaksi päiväksi ottamaan merikylpyjä; pitkäaikaisen putkassaolon jälkeen se on Teille hyvin terveellistä.

Ystävällisin terveisin

Teidän **F. E.**

¹ *Hermann Ramm* — eräs „Volksstaatin” toimittaja. *Toim.*

F. ENGELS

KIRJE K. KAUTSKYLLE

Lontoo, 23. helmikuuta 1891

Kallis Kautsky!

Toissa päivänä lähettämäni kiireellisen onnitteluni olet luultavasti jo saanut. Ja nyt palatkaamme jälleen siihen samaan, Marxin kirjeeseen ¹.

Pelko, että se antaa asean viholliselle, on osoittautunut perusteettomaksi. Ilkeämielisiä salaviittauksia voidaan tietysti tehdä minkä johdosta hyvänsä, mutta ylipäänsä tämä armoton itsekritiikki on vaikuttanut vihollisiin aivan tyrmistyttävästi ja synnyttänyt heissä ajatuksen: mikä sisäinen voima täytyykään olla puolueella, joka saattaa itse antaa itselleen tuollaisia iskuja! Se näkyy selvästi sinun lähettämistäsi (suuri kiitos!) ja muilta paikkakunnilta saamista vastustajien lehdistä. Suoraan sanoen minäkin ajattelin samaa julkaistessani tämän asiakirjan. Tiesin, että se ensi alussa oli oleva yhdelle ja toiselle sangen epämieluisa kolaus. Mutta sitä ei voitu välttää, ja arvelin, että asiakirjan sisältö painaa vaakalaudalla paljon enemmän. Tiesin, että puolue oli kyllin luja kestääkseen sen, ja olin varma, että nykyisinkin se kestäisi sen peittelemättömän kielen, jolla se sanottiin julki 15 vuotta sitten; että voidaan oikeudenmukaisella ylpeydellä viitata tuohon voimankotukseen ja sanoa: missä on toinen sellainen puolue, joka rohkenisi tehdä jotakin samankaltaista? Sen sanominen jätettiin muuten Saksin ja Wienin „Arbeiter Zeitungille” ja „Züricher Postille” ².

Kun otat „Neue Zeitin” 21. numerossa vastuun julkaisemisesta, niin se on sinun puoleltasi varsin uljaasti tehty, mutta älä unohda, että ensi sysäyksen annoin kuitenkin minä ja että sitä paitsi tietyissä määrin pakotin sinua toimimaan. Siksi otankin itselleni päävastuun. Mitä yksityiskohtiin tulee, niin niiden suh-

¹ Kysymys on „Gothan ohjelman arvostelusta”, joka julkaistiin Engelsin vaatimuksesta Saksan sosialidemokratian teoreettisessa äänenkannattajassa „Neue Zeitissa” („Uusi Aika”), jonka toimittajana oli K. Kautsky. *Toim.*

² Kaksi ensiksi mainittua lehteä olivat sosialidemokraattisia, viimeksi mainittu oli porvarillinen. *Toim.*

teen voidaan aina olla eri mieltä. Olen pyyhkinyt yli ja muuttanut kaiken, mitä sinä ja Dietz vastustitte, ja jos Dietz olisi osoittanut useampiakin kohtia, niin silloinkin olisin ollut mahdollisimman taipuvainen, minkä olen aina teille käytännössä osoittanut. Mitä taas pääasiaan tulee, niin *velvollisuutenani* oli julkaista tämä asiakirja heti kun ohjelma otettiin keskusteltavaksi. Sitä paitsi Liebknechtin Hallessa pitämän esitelmän jälkeen, jossa hän osaksi on ujostelematta käyttänyt kuin omaa omaisuuttaan otteita Marxin „Arvostelusta” ja osaksi polemisoinut sitä vastaan asiakirjaa nimeämättä, Marx olisi ehdottomasti esittänyt tuon muunnelman vastapainoksi oman originellinsa, ja olin velvollinen tekemään sen hänen asemestaan. Valitettavasti minulla ei ollut silloin vielä itse asiakirjaa; löysin sen vasta paljon myöhemmin pitkäaikaisten etsiskelyjen jälkeen.

Sanot Bebelin kirjoittaneen sinulle, että Marxin arvio Lassallesta on herättänyt vanhoissa lassallelaisissa ärtymystä. Varsin mahdollista. Hehän eivät tunne asian todellista historiaa, ja ei olisi pahitteeksi valistaa heitä tässä kysymyksessä. Jollei tuo väki tiedä Lassallen koko suuruuden perustuvan siihen, että Marx salli hänen vuosikautia koreilla Marxin tieteellisten tutkimusten tuloksilla kuin omillaan ja lisäksi vääristellä niitä taloustieteellisen pohjasivistyksen puutteessa, niin se ei ole minun syyni. Mutta minä olen Marxin testamentin täytäntöönpanija kirjallisuuden alalla ja sellaisena minulla on tiettyjä velvollisuuksia.

Lassalle kuuluu jo 26 vuotta historiaan. Jos kohta historiallinen arvostelu ei kohdistunut häneen poikkeuslakien kautena, niin nyt on vihdoin koittamassa aika, jolloin sen pitää päästä oikeuksiinsa ja tehdä selväksi Lassallen todellinen asema verrattuna Marxiin. Eihän puolueen uskonkappaleeksi voi tulla legenda, joka hämää Lassallen todellisen hahmon ja ylistää häntä maasta taivaaseen. Niin suuriksi kuin Lassallen liikkeelle tekemät palvelukset arvostettaneenkin, hänen historiallinen merkityksensä liikkeessä jää kaksinaiseksi. Sosialisti-Lassallen kantapäillä seuraa demagogi-Lassalle. Agitaattori- ja organisaattori-Lassallesta kuultaa kaikkialla Hatzfeldtin jutun¹ asianajaja; sama kyynillisyyss keinojen valinnassa, sama taipumus ympäröidä itsensä epäilyttävillä ja lahjottavilla henkilöillä, joita voidaan käyttää pelkänä välikappaleena ja heittää sitten pois. Käytännössä hän oli vuoteen 1862 erityisesti preussilainen vulgääri demokraatti, jolla oli voimakkaita bonapartelaisia taipumuksia (silmäilin vastikään läpi hänen Marxille kirjoittamansa kirjeet), ja muutti sitten yhtäkkiä aivan persoonallista laatua olevista syistä rintamaa ja alkoi agitaationsa. Eikä kulunut kahtakaan vuotta, kun hän jo

¹ Tarkoitetaan kreivitär Hatzfeldtin avioerojuttua, jonka Lassalle hoiti asianajajana vv. 1845—1854. *Toim.*

pyrki saamaan työläiset asettumaan kuningasvallan puolelle porvaristoa vastaan, ja ryhtyi vehkeilemään luonteeltaan hänen kaltaisensa Bismarckin kanssa, mikä olisi johtanut kiertämättömästi liikkeen tosiasialliseen pettämiseen, ellei hän onnekseen olisi tullut ajoissa ammutuksi. Hänen agitatorisissa teoksissaan se oikea, minkä hän lainasi Marxilta, on siinä määrin punoutunut hänen, Lassallen, omiin ja tavallisesti vääriin mietelmiin, että on miltei mahdotonta erottaa niitä toisistaan. Se osa työläisistä, joka on loukkaantunut Marxin kritiikkiin vuoksi, tuntee Lassallen vain hänen kaksivuotisen agitaatiotyönsä perusteella ja katselee sitäkin ruusunpunaisten silmälasien läpi. Mutta historiallinen kritiikki ei voi iäksi jähmettyä tekemään kunniaa moisille ennakkoluuloille. Velvollisuuteni oli kerta kaikkiaan paljastaa lopultakin Marxin ja Lassallen oikea suhde. Nyt se on tehty. Siihen voin toistaiseksi tyytyä. Sitä paitsi minulla on nyt muuta tekemistä. Ja julkaistuna Marxin armoston arvostelma Lassallesta jo sinänsä tekee tarpeellisen vaikutuksen ja antaa rohkeutta muille. Mutta jos olosuhteet pakottaisivat minut esiintymään, niin minulle ei jäisi valinnan varaa: minun pitäisi tehdä ainiaaksi loppu Lassalle-legendasta.

Se, että ryhmässä¹ on vaadittu asettamaan „Neue Zeit” sensuurin alaiseksi, on todella mainiota. Onko tuo poikkeuslain aikaisen ryhmädiktatuurin kummittelua (diktatuurin, joka oli silloin välttämätön ja jota toteutettiin erinomaisesti) vai entisen von Schweitzerin ankarasti koulitun järjestön muistelemista? Se on todella loistava ajatus, että Saksan sosialistinen tiede joutuisi Bismarckin sosialistilaista vapauduttuaan uuden, sosialidemokraattisten puoluevirkaillajan itsensä kyhäämän ja täytäntöönpaneman sosialistilain alaiseksi. Itse luonto on muuten pitänyt huolen siitä, etteivät puut kasva taivaaseen saakka².

„Vorwärtsin” kirjoitus ei liikuta minua paljoakaan³. Odotan, kunnes Liebknecht kertoo tuon historian omalla tavallaan, ja sitten ehkä vastaan kumpaankin mahdollisimman ystävällisessä sävyssä. „Vorwärtsin” kirjoituksessa on vain oikaistava eräitä väärinä väitteitä (esimerkiksi, että me muka emme halunneet yhdistymistä, että tapahtumat muka osoittivat Marxin olleen väärässä jne.) ja vahvistettava se, mikä on itsestään ymmärrettävää. Tähän vastaukseen aion omasta puolestani lopettaakin

¹ Tarkoitetaan Saksan valtiopäivien sosialidemokraattista ryhmää. *Toim.*

² Saksalainen sananlasku. *Toim.*

³ Saksan sosialidemokratian pää-äänenkannattajan „Vorwärts” („Eteenpäin”) lehden (v. 1891 helmikuun 13. päivän numeron) pääkirjoituksessa esitettiin Puoluehallinnon virallinen kanta „Gothan ohjelman arvostelusta”. Kirjoituksessa tuomittiin jyrkästi se arvio, minkä Marx oli antanut Lassallesta, ja katsottiin puolueen ansioksi, että se oli hyväksynyt ohjelman luonnoksen Marxin arvostelusta huolimatta. *Toim.*

tämän väittelyn, mikäli uudet hyökkäykset tai väärät väitteet eivät pakota minua pitemmälle.

Sano Dietzille, että muokkailen „Alkuperää”¹. Mutta tänään sain kirjeen Fischeriltä, joka niin ikään tahtoo saada minulta kolme uutta esipuhetta!

Sinun **F. E.**

¹ Puhe on Engelsin kirjan „Perheen, yksityisomistuksen ja valtion alkuperä” uuden painoksen valmisteleminen. *Toim.*